

УДК 811.161.2+811.161.1'276

**ТИПОВІ МОВНІ ПОМИЛКИ
Й ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ЇХ КОРЕКЦІЇ
ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«УКРАЇНСЬКА МОВА
(за професійним спрямуванням)»**

Старова О.О., канд. філол. наук, Панова Т.М. (Харків)

У статті розглянуто типові порушення норм сучасної літературної української мови, які найчастіше трапляються в мовленні студентів і курсантів вищих навчальних закладів. Систематизовано такі прийоми корекції виявлених помилок, які можна легко й ефективно застосовувати в процесі викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Ключові слова: культура мови, мовна норма, суржик.

Старова Е.А., Панова Т.Н. Типичные языковые ошибки и организация работы по их коррекции в ходе преподавания дисциплины «Украинский язык (по профессиональному направлению)». В статье рассмотрены типичные нарушения норм современного литературного украинского языка, которые наиболее часто встречаются в речи студентов и курсантов высших

учебных заведений. Систематизированы такие приемы коррекции выявленных ошибок, которые можно легко и эффективно реализовать в процессе преподавания курса «Украинский язык (по профессиональному направлению)».

Ключевые слова: суржик, языковая культура, языковая норма.

Starova O.O., Panova T.M. Typical Language Mistakes and the Ways of Organizing their Correction in the Course of Teaching the Ukrainian language (for Special Purposes). The article is devoted to the typical modern literary Ukrainian language rules breakings, which are common in the speech of students and cadets. Techniques of the correction of errors, that can be easily and efficiently implemented in teaching the course “Ukrainian language (for special purposes)”, have been systematized.

Key words: language culture, language norm, surzhyk.

Сьогодні метою вивчення державної мови студентами ВНЗ є набуття навичок фахового мовлення, яке дозволить якомога повніше та якісніше передати інформацію в процесі комунікації. Окрім того, нормативне мовлення є запорукою створення позитивного іміджу особи у сфері реалізації її професійних інтересів. Саме тому сьогодні для людини, яка здобуває вищу освіту, знання державної мови стає невід’ємною складовою кваліфікованості. Відповідно, як відзначає відома мовознавець і розробник підручника «Українська мова за професійним спрямуванням» та серії посібників із діловодства й культури мовлення С.В. Шевчук, «виникає об’єктивна потреба створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти. Вона має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості, яка здатна зреалізувати свій творчий потенціал на потреби держави» [5: 9]. Вирішувати такі завдання слід безпосередньо під час вивчення у вищих навчальних закладах курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Проблемі корекції мовних помилок приділяли увагу багато відомих мовознавців і педагогів, зокрема Б. Антоненко-Давидович, Л. Бутенко, М. Гінзбург, С. Караванський, О. Маленко, Л. Савченко, О. Сербенська, С. Шевчук. У своїх працях вони визначили поняття мовної норми, розглянули його на різних рівнях мовної системи, подали кодифіковані варіанти вимови, слововживання, творення граматичних

форм і запропонували систему завдань для вдосконалення мовної культури особистості. Однак, на нашу думку, наразі не приділено достатньої уваги систематизації практичних прийомів удосконалення мовлення студентів і курсантів вищих навчальних закладів, які можна реалізовувати додатково до завдань, передбачених робочою програмою курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». У поданій статті ми маємо на меті окреслити типові мовні помилки сучасних слухачів вищих навчальних закладів і описати власний системний підхід до корекції цих порушень під час занять з української мови (за професійним спрямуванням). З огляду на те, що підвищення культури мови молоді наразі є нагальною проблемою, вважаємо таку роботу цікавою й актуальною.

Об'єктом дослідження є усне й письмове мовлення курсантів і студентів Національного університету цивільного захисту України, а також почасті мовлення абітурієнтів українських ВНЗ, оскільки вже три роки поспіль автори є сертифікованими екзаменаторами Харківського регіонального центру оцінювання якості освіти й мають змогу аналізувати типові мовні помилки під час перевірки відкритого завдання тесту ЗНО з української мови та літератури.

Моніторинг, який ми здійснюємо щороку, засвідчує, що в мовленні (як усному, так і письмовому) абітурієнтів, курсантів і студентів більшою чи меншою мірою наявні порушення всіх мовних норм:

1. Неправильне наголошування слів (наприклад, *олéнь, конéй, принестí, середíна, фáховий, укрáїнська, тóбі*).

2. Недотримання орфоепічних норм: а) ігнорування того, що в українській мові літера **щ** позначає два звуки [шч], а не [ш'] (*щастя* – [ш'ас't'a]); б) вимова [а] або [о^а] замість [о] в ненаголошених складах (*шоколадка* – [шо^ако^аладка], *богатиp* – [багатиp]); в) оглушення дзвінких приголосних і навіть сонорного [в] наприкінці слова, абсолютне нерозуміння вимови нескладових [ў], [і] (*любов* – [любоф] замість [любоў]); г) нехтування нормами милозвучності (*в святковий день, узяв й зробив*).

3. Незнання багатьох правил орфографії, насамперед правопису ненаголошених *е/и*, апострофа, подвоєних і подовжених приголосних, іменників/прикметників/прислівників/сполучників разом, окремо, через дефіс, часток з іншими частинами мови, великої літери в складних власних назвах (приклади найчастотніших помилок:

допобачення, будь-ласка, нажаль, Національний Університет Цивільного Захисту України, запрошеня).

4. Порушення граматичних норм: **а)** нерозрізнення подібних за звучанням часово-способових форм дієслів (наприклад, сплутування *залишїтьсья й залишїтьсья*); **б)** уживання дієслів із постфіксом **-ся** в невластивому їм пасивному значенні (*знання здобуваютьсья людьми, світ творитьсья генїями, питання розглядаютьсья на зборах*); **в)** помилки у творенні дієприкметників, вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників (*поважаютьий, їснуючий, зробивший; бїльшї кращїий, самїий велїкий*); **г)** неправильне визначення роду іменників (*велїка бїль, сїльна нежїть*); **г)** сплутування закінчень **-а (-я) / -у (-ю)** у формі родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни (*хімічного елементу, приклада, підмету, конфлікта, телефона*); **д)** ігнорування у звертаннях форми кличного відмінка на користь називного (*Олена Олександрївна, дозвольте звернутїся!*).

5. Нехтування лексичними нормами: **а)** українізовані форми російських дієслів і числівників (*получив, зробав, оставили, первїий, вторїий*); **б)** змішування українських і російських форм неозначених займенників (*хто-то, чого-то*); **в)** уживання кальок із російської мови замість питомо українських слів (*да, не, щас, конешно, прийняти участь, здати екзамєн, на протязї року, являтьсья громадянином, займає мїсце, принєсти шкоду, представляє собою, наступним чином, так як, в подальшому, вуз, прийом їжї, електричний ланцюг* тощо); **г)** наявність у мовленні канцеляриту, тавтологїй і плеоназмів (*здїйснювали застосування, відчув почуття радостї, ми з друзями мали на метї піти прогулятїся, здав свою автобіографїю, в остаточному підсумку, у квітнї мїсяцї, я патріот своєї батьківщини*); **г)** незнання української фразеологїї.

6. Відхилення від синтаксичних норм: порушення дієслівного керування, уживання прийменників і відмінкових форм за зразком російської мови (*по вулицям, при написаннї твору, на українськїй мовї, згїдно наказу / згїдно до наказу, кращє всього*).

7. Незнання багатьох норм пунктуації, зокрема правил уживання коми для видїлення вставних слів, відокремлєних членів речення, звертання; коми й крапки з комою в складносурядному, складнопідрядному й безсполучниковому реченнях; двокрапки й тире

в безсполучниковому реченні; лапок і тире для оформлення цитат і прямої мови.

Основними причинами наведених відхилень від норм літературної мови, за нашими спостереженнями, виступають: **1)** потужний вплив російсько-українського суржику, територіальних діалектів і просторіччя; **2)** недостатньо висока якість викладання української мови в системі загальної середньої освіти; **3)** відсутність у молоді звички до читання й сприймання україномовних текстів, що сприяло б збагаченню лексичного запасу й розвитку зорової пам'яті на нормативне мовлення; **4)** брак у курсантів і студентів мотивації до опанування української літературної мови й навмисно-демонстративне нехтування літературними нормами з метою підкреслення вільного від обмежень характеру спілкування.

Отже, перед викладачем вищого навчального закладу постає завдання не лише допомогти своїм вихованцям опанувати теоретичний матеріал і здобути навички, передбачені чинною робочою програмою курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», а й заповнити лакуни, що з тих чи тих причин залишилися після шкільного курсу української мови, створити позитивну мотивацію до опанування літературної мови, довівши, що це модно, сучасно й престижно. При цьому важливим є комплексний підхід, що полягає в застосуванні на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) різноманітних методів і прийомів, зокрема відомих студентам зі школи. У своїй практиці ми здійснюємо підвищення мовної культури молоді на таких засадах:

1. Обов'язковий первинний моніторинг рівня мовної й мовленнєвої компетентності курсантів і студентів. Використовуємо з цією метою диктант із творчим завданням, який дозволяє перевірити володіння як орфографічними й пунктуаційними, так і лексичними, граматичними та стилістичними нормами, а також надати інформацію про рівень грамотності й творчих здібностей кожного курсанта або студента.

2. Постійне посилення мотивації до опанування української мови шляхом бесід, дискусій, дебатів, круглих столів, присвячених ролі мови в житті людини.

3. Спілкування з курсантами та студентами на заняттях винятково українською мовою; постійна увага до порушень орфоепічних,

лексичних, граматичних і стилістичних норм у їхньому мовленні, колективне обговорення й коригування цих помилок.

4. Створення в одній із найбільш популярних сучасних соціальних мереж «ВКонтакте» групи «Українська без помилок» (<https://vk.com/club60648526>), у котрій вміщено основні матеріали з курсу (конспекти лекцій, завдання й матеріали для відпрацювання практичних занять), різноманітні навчальні посібники, ілюстрації-мотиватори тощо й за допомогою якої викладач може проводити онлайн-консультації, опитування й веб-квести, робити різноманітні оголошення. Такий формат взаємодії з курсантами й студентами дозволив нам значно збільшити ступінь інформативності, мобільності й упорядкованості навчального процесу, покращити зв'язок між різними поколіннями, оскільки спілкування через соціальну мережу є в сприйнятті студента (курсанта) модним, стильним, сучасним (ці характеристики він почасти переносить і на навчальну дисципліну). Окрім того, спілкування у форматі повідомлень у соціальній мережі забезпечило розвиток комунікативної компетенції, дозволяючи викладачеві коригувати помилки підопічних у режимі онлайн.

5. Приділення на кожному занятті уваги, окрім викладу основного програмного матеріалу, вправам, спрямованим на вдосконалення мовної компетенції. Зокрема, ми використовуємо такі види роботи:

1) **словникові диктанти** з подальшою перевіркою й коментуванням;

2) **прийом «Полювання на суржик»**: а) викладач називає словосполучення з помилками, а студенти/курсанти виправляють їх (таку роботу можна проводити як вікторину-розминку на початку кожного заняття, оскільки вона не забирає багато часу, проте сприяє запам'ятовуванню правильних форм словосполучень шляхом багаторазового повторення); б) викладач просить своїх вихованців, наприклад, протягом тижня бути уважними до проявів суржику в мовленні інших викладачів, ЗМІ, реклами тощо й записувати віднайдені помилки, які потім будуть обговорені й колективно скориговані на занятті;

3) **прийом «Мовознавчий футбол»**: викладач кидає невеличкий м'ячик одному з курсантів/студентів, і той має за 3 с назвати термін (професіоналізм) за своїм фахом і передати м'ячик іншому «гравцеві»

(якщо ж учасник не називає термін, то отримує «пенальті» – невелике теоретичне запитання);

4) вправи на розширення словникового запасу: добір до поданих слів синонімів, антонімів; пояснення значення наведених фразеологізмів, омонімів та паронімів; вибірккові диктанти (виписування з тексту термінів, неологізмів, фразеологізмів, професіоналізмів, канцеляризмів тощо);

5) колективне складання текстів (викладач пропонує відтворити із записаних у довільному порядку речень зв'язний текст, дібрати до нього заголовки, продовжити історію або ж записує на аркуші тему й одне речення, а курсанти/студенти продовжують «нанизувати» речення, слідкуючи, щоб формувалося «оповідання», яке після завершення роботи викладач зачитує для всіх; цей прийом, на нашу думку, ефективно застосовувати наприкінці заняття, коли уважність аудиторії послаблюється й потрібна релаксація);

6) прийом «Ну ж бо, поясни!»: на перше практичне заняття після лекції викладач готує невеличкі картки, на яких указані основні поняття з теоретичного матеріалу (наприклад, *офіційно-діловий стиль, мовна норма, документ, текст, розділ, реквізит, таблиця* тощо), по черзі викликає курсантів/студентів, просить їх вибрати навмання картку й пояснити аудиторії написане слово або словосполучення, не вживаючи спільнокореневих, щоб ці поняття вгадали;

7) виступи з усними повідомленнями, складання діалогів/полілогів до запропонованих ситуацій із реального життя;

8) практикум із письмового російсько-українського перекладу наукових текстів, який органічно вписується в змістовний модуль № 4 «Наукова комунікація як складова фахової діяльності» за чинною робочою програмою (курсантам і студентам пропонуємо самостійно дібрати російськомовні тексти наукового стилю (здебільшого наукові статті) за своїм фахом обсягом 15–20 тисяч знаків і протягом місяця зробити й оформити переклад українською; на занятті з теми «*Проблема перекладу і редагування наукових текстів*» відбувається захист робіт, оцінка за цю діяльність становить 30% від оцінки за модуль поряд з оцінкою за модульну контрольну роботу та поточні роботи);

9) проміжні контролі знань із застосуванням комп'ютерної системи миттєвого опитування, наявної в лінгвістичній

лабораторії кафедри мовної підготовки нашого університету;

10) лінгвістичні веб-квести, організувати які дозволяє наявність групи «Українська без помилок» у соціальній мережі «ВКонтакте»: викладач на практичному занятті оголошує курсантам і студентам правила й строки проведення квесту, потім поступово викладає в спеціально створеній темі або на «стіні» групи мовознавчі завдання (на кшталт описаних вище вправ) та критерії їх оцінювання й збирає відповіді через систему приватних повідомлень. Переможця квесту заохочують заробленою оцінкою.

Як засвідчив кількарічний досвід комбінованого застосування наведених форм роботи, вони справді сприяють удосконаленню мовної компетенції курсантів і студентів, оскільки дають викладачеві змогу перетворити заняття з української мови за професійним спрямуванням на захопливе змагання, гру, що сприяє зацікавленню й кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Підбиваючи підсумки, наголосимо, що проблема підвищення культури мовлення молоді є надзвичайно **актуальною** в сучасному українському суспільстві. Ключем до її розв'язання, на нашу думку, має стати посилення мотивації студентів і курсантів до вивчення української літературної мови, а також розроблення й послідовне застосування системи прийомів і вправ, які дозволять довести до автоматизму навички нормативного усного й письмового спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антисуржик : [навч. посібник] / [О. Сербенська та ін.] ; за заг. ред. О. Сербенської. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 257 с. – (Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити).
2. Караванський С.Й. Секрети української мови / С.Й. Караванський. – 2-ге вид. – Л. : БаК, 2010. – 344 с.
3. Купрата Н.Я. Українсько-російський суржик у професійній сфері / Н.Я. Купрата, Г.В. Ковальчук // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2010. – Вип. 16. – С. 122–130.
4. Маленко О.О. Вербальна комунікація сьогодення: чи зможемо порозумітися? / О.О. Маленко // Вивчаємо українську мову та літературу : наук.-метод. журнал. – 2015. – № 5. – С. 69–71.
5. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – 4-ге вид. – К. : Алерта, 2014. – 696 с.